

סימן יד

הקרבה בלא בית כשאפשר לבנות את בית המקדש

פתיחה

נאמר במשנה (עדויות ח, ו) :

אמר רבי אליעזר: שמעתי כשהיו בונים בהיכל עושים קלעים להיכל וקלעים לעזרות, אלא שבהיכל בונים מבחוץ ובעזרה בונים מבפנים. אמר רבי יהושע: שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית, ואוכלים קדשי קדשים אף על פי שאין קלעים, קדשים קלים ומעשר שני אף על פי שאין חומה.

דין זה התקבל להלכה על ידי כל הפוסקים, ראשונים ואחרונים, וכפי שהתבאר לעיל (עמ' צ-צד, רסב-רסג). במאמר זה יתבאר האם דין זה חל דווקא כשאין אפשרות לבנות בית אלא רק לבנות מזבח ולהקריב עליו קרבנות, או שהדין דין אמת גם כאשר אפשר לבנות את בית המקדש, ומסיבה כלשהי, באונס או בשוגג או במזיד ח"ו, הדבר לא נעשה.

מפשטות דברי המשנה, נראה לכאורה שדין מקריבין אע"פ שאין בית אינו מותנה בכך שאין אפשרות לבנות את בית המקדש, אלא הוא חל מצד עצמו. כך משמע גם מהמציאות המתוארת בדברי המשנה עצמה, שלכאורה עולי בבל החזיקו במקום המקדש, ורשאים היו לבנות בית, כפי שנאמר בהצהרת כורש (עזרא א, ב-ג), וכפי שאכן נעשה לבסוף, ואעפ"כ הם הקריבו בלא בית.¹

1. כעין זה כתב הרב יוסף כהן, בהערות הררי בשדה על ספר מקדש מלך (פראנק; פ"ה סוף הערה 6), שבגמרא (מגילה י, א; שבועות טז, ב) נאמר שלמ"ד מקריבין אע"פ שאין בית, לא הוצרכו לקלעים בימי עזרא אלא לצניעות בלבד, והרי בימי עזרא ניתנה רשות לבנות. ונראה שהבין שאם היה נצרך בית להקרבה, לא הייתה הגמרא תולה את הצורך בקלעים בצניעות אלא

הסבר הרשב"א ליחס בין דין מקריבין אע"פ שאין בית לדין שחיטה מול פתח הבית

והנה, נאמר בגמרא (עירובין ב, א):

אמר רב יהודה אמר שמואל: שלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל, פסולין, שנאמר: 'ושחטו פתח אהל מועד' – בזמן שפתוחין, ולא בזמן שהן נעולים.

הרשב"א נדרש להבהרת היחס בין הצורך בדלתות היכל פתוחות ובין דין מקריבין אע"פ שאין בית, וכתב (שבועות טז, א ד"ה הא):

הא דאמר ר' יהושע: שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית כו', איכא למידק, דהא שחיטת קדשים צריכה פתיחת דלתות, וכדדרשינן: '(אל) פתח אהל מועד' – בזמן שהפתח פתוח, ולא בזמן שהוא נעול.
ויש לומר דהתם בזמן שהיה הבית קיים, דאיכא פתח ואיכא דלתות.

מבואר בדבריו שהצורך בדלתות פתוחות נאמר דווקא כשיש פתח ודלתות, ולא כשהבית חרב.²

בעצם הצורך בבית. ואולי יש קצת להשיב, שה'בית' המדובר הוא מבנה ההיכל וקודש הקודשים, והקלעים אינם בכלל זה, וצ"ע.

2. נראה שדברי הרשב"א הללו לא עמדו לפני בעל הישועות מלכו, שכתב בתשובה (נדפסה בקובץ בית אברהם [סוכאטשוב] א, כסליו תשל"ז, עמ' 13; ושוב בספר גנזי אבות – ישועות מלכו, ירושלים תשס"ו, יו"ד סי' כב ד"ה ואין לומר) שדין מקריבין אע"פ שאין בית סותר לדין שלמים שנשחטו קודם שנפתחו דלתות היכל, ולא הזכיר כלל את דברי הרשב"א (ובדומה לאחרונים שהוזכרו בדרישת ציון עמ' 147 ד"ה עוד).

אף החפץ חיים בספרו לקוטי הלכות (זבחים לד, א בדפיו זבח תודה ד"ה שלמים) התקשה בסתירה לכאורה שבין דין מקריבין אע"פ שאין בית לדין שלמים שנשחטו קודם שנפתחו דלתות היכל, אך בסיום דבריו כתב שמצא את דברי הרשב"א הנ"ל, ונראה שקיבלם, יעו"ש. ויעוין עוד בתורת הבית (ח"ג ו, א-ד).

הבנת הכלי חמדה ברשב"א: כשיש רשות לבנות, לא נאמר דין מקריבין אע"פ שאין בית

על פי דברי הרשב"א, דן הגרמ"ד פלוצקי, בעל הכלי חמדה, בגדרי דין מקריבין אע"פ שאין בית. בעל הכלי חמדה כתב את דבריו במכתב לרצ"פ פראנק, והם נדפסו על ידי הגרצ"פ בהערות טור מלכה שצירף לספרו מקדש מלך (פ"ה אות ג³):

נראה דכוונת הרשב"א ז"ל, דודאי היכא דאפשר לעשות דלתות, בודאי מעכב שיהיה כהלכתו. והא דמקריבין אע"פ שאין בית, היינו באופן שאי אפשר לעשות בשום אופן. אך יש לספק, אם דוקא כשאי אפשר לעשות מחמת שאומות העולם אין מניחין לבנות הבית, שזה באמת בגדר אי אפשר, אבל אם אי אפשר לעשות מחמת חסרון ידיעה, אם חשוב גם כן בגדר אי אפשר, כיון דיוכל להתברר על ידי נביא, והיינו אם יבוא אליהו ויאמר.

ובאמת נראה דגם אחר חורבן הבית רצו לבנות בית המקדש [...] נראה מזה דחכמינו רצו לבנות המקדש אע"פ שכבר פסקה הנבואה מישראל, ועל כרחך דיכולין לברר הכל על פי הלכה.

ואם כן נראה, דאע"פ שמקריבין אע"פ שאין בית, מכל מקום אם יהיה לנו רשות לבנות בית המקדש ברשיון העמים, אף שלא נרצה לבנותו מחמת שאי

3. וכן נדפסו בספר הצבי ישראל, שבו נאספו תכתובות של גדולי תורה עם הגרצ"פ (סי' לו עמ' קלג-קלד). ונדפסו שוב בתוספת מועטת על ידי בעל הכלי חמדה, בהערותיו על הלי א"י המיוחסות לבעל הטורים (ירושלים תשל"ח; אות ג, עמ' יב).

בכלל מה שהוסיף שם, הקשה מדוע מלכי צדק הוציא לאברהם רק לחם ויין (בראשית יד, יח), שלפי המדרש (בראשית רבה מג, ו) הם כנגד מנחות ונסכים, ולא הוציא בשר כנגד קרבנות. ותירץ לדרכו, שבהקרבה בלי בית מביאים רק מנחות ונסכים (ויעו"ש שתלה זאת בדינא דדלתות היכל). ואולם, קושיה זו כבר זכתה להתייחסויות רבות ומגוונות: יעוין בישועות משיחו לר"י אברבנאל (ח"ב העיון הרביעי פ"ב ד"ה והדרשה השנית), ראש דוד לחיד"א (פרשת לך לך ד"ה א"נ אפשר) שם משמואל (פרשת לך לך תרפ"א ד"ה ומלכי צדק), מפרשי הפסוק (אלשיך, גור אריה למהר"ל, שפתי חכמים, בית יוסף להבה, אמת ליעקב, ועוד). ויעוין עוד בדברי השם משמואל במקום נוסף (פרשת לך לך תרע"ה ד"ה במד"ר), וביפה תאר (על המדרש שם).

במקומות נוספים התייחס בעל הכלי חמדה לדין מקריבין אע"פ שאין בית (שמות קלו, ג-ד – קלח, ד; קנא, ד; במדבר קנב, ד; דברים עמ' רפג-רפד).

לקראת מקדש | סימן יד
הקרבה בלא בית כשאפשר לבנות את המקדש

אפשר לברר הלכותיו, מכל מקום שוב אין מקריבין, משום דליכא פתח וליכא דלתות, וכקושיית הרשב"א.

מבואר בדבריו שהבין בדברי הרשב"א שהגורם היוצר חלות לדין דלתות היכל אינו **עצם היות ההיכל בנוי**, אלא **היכולת המעשית לבנותו**. וכשיש יכולת כזו, ממילא אין אפשרות להקריב בלי דלתות היכל פתוחות, ואף הימנעות מבניית ההיכל שנובעת מקשיים הלכתיים אינה מפקיעה מהחשבת המצב כ'רשות לבנות', ולכן אינה מאפשרת את קיומו של דין מקריבין אע"פ שאין בית.

קשיים בדברי הכלי חמדה

והנה, הגרצפ"פ לא העיר מאומה על דברי הכלי חמדה, אך נראה לכאורה שיש בדבריו כמה קשיים: ראשית, מפשטות לשון הרשב"א נראה שהגורם המחיל את דין דלתות היכל אינו הרשות לבנותו, אלא עצם היות ההיכל בנוי, שכן כתב: 'התם בזמן שהיה הבית קיים, **דאיכא פתח ואיכא דלתות**', ונראה מלשונו שמדובר במציאות קיימת של היכל עם פתח ודלתות, ולא בנתינת רשות בעלמא.

שנית, לכאורה לא ברור מה היסוד להחשבת מצב שבו יש מניעה הלכתית מבניית הבית, כמצב שבו הדבר אפשרי. ומה ייתן לך ומה יוסיף לך שיש רשות מהעמים, אם אין רשות משמיא בגלל עיכובים הלכתיים. והרי ה' יתברך הוא בעל הרשות, ומבלעדי רשותו לא נרים את ידינו ואת רגלינו, גם אם כל באי עולם יתנו את רשותם. ובכמה מקומות מופיעה בתרגום אונקלוס הלשון 'לית לך רשו [=אין לך רשות]' במשמעות של איסור הלכתי (דברים יב, יז; טז, ה; יז, טו; כב, ג).

שלישית, בעיקרא דמילתא נראה שניתן להבין את דברי הרשב"א בשני אופנים: (א) דין פתיחת הדלתות ביסודו לא נאמר אלא כשקיימות דלתות. (ב) דין פתיחת הדלתות נאמר גם כשלא קיימות דלתות, ובאופן עקרוני הוא מעכב את העבודה כשאין בית, אלא שכאשר אין יכולת לבנות היכל, המצב מוגדר

לקראת מקדש | סימן יד
הקרבה בלא בית כשאפשר לבנות את בית המקדש

כאונס. ולכאורה נראה שהכלי חמדה הבין כאפשרות השנייה, ולכן יצא לחדש שכאשר יש רשות לבנות את ההיכל, קם דינא דפתיחת הדלתות. ואולם אם אכן כך, אזי מלבד מה שלא מובן מדוע אונס הלכתי אינו אונס, וכנ"ל, קשה עוד, שלא ברור כיצד כאשר יש אונס, הוא מתיר להקריב לכתחילה קרבן שבסתמא דמילתא הוא פסול. וכעין מה שמצאנו בגמרא (סוכה לא, ב) שעל הדין דלא מצא אתרוג לא יביא לא רימון ולא פריש ולא דבר אחר, הקשתה הגמרא פשיטא. ולא עלה על לב לומר שהאונס יאפשר לקיים את המצווה שלא כהלכתה. ועד כאן לא שמענו אלא שהאונס אינו נתבע על הימנעותו מקיום המצווה, אך לא שמענו שהמצווה מוגדרת עבורו באופן אחר. ועד כאן לא שמענו אלא ששעת הדחק כדיעבד דמי,⁴ אך לא שמענו שמכשירים בשעת הדחק את מה שפסול בדיעבד. ולכן פשוט לכאורה שיש להבין את דברי הרשב"א כאפשרות הראשונה, שלפיה בזמן החורבן ליכא כלל לדין פתיחת דלתות.⁵ וכן נראה שהבינו אחרונים נוספים בדעת הרשב"א, ובכללם שיעורי מנחת אברהם (גרבוז [תש"פ]; יומא סג, א עמ' ל ד"ה וביאר), הרב שמואל הוניגסברג (קובץ זכרון כנסת ישראל [סלבודקה-בני ברק, לזכר רבי עמרם זקס] תשע"ד, עמ' רמח), ועוד רבים.

סיכום

מכל האמור נראה שדין מקריבין אע"פ שאין בית אינו מותנה בהעדר יכולת טכנית לבנות את הבית, וכל שאין בית בנוי, מכל סיבה שהיא – לא חל הצורך בפתיחת דלתות ההיכל.

4. לגדרי כלל זה, יעוין בשדי חמד (ח"ח מערכת ד כלל ל), שלחן המערכת (יוסף; מערכת ד אות קמג), אנציקלופדיה תלמודית (טיוטת ערך שעת הדחק [קין תש"פ], הערה 77), שמש ינון (ניסן; ח"א [תמוז תשע"ו] עמ' מט-סה; ח"ב [טבת תשע"ח]; עמ' נט-עה).

5. שוב ראיתי שכעין זה העיר על הכלי חמדה בספר קדושת הר (פט"ז), וכעין זה העיר גם הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ט [תשמ"ח] עמ' 559 הערה 41; ומדבריו נראה שייחס את הדברים לגרצ"פ, ולא לבעל הכלי חמדה).